

Fortsatte Efterretninger

Om

Nogle Coloniers

eller

Fremmede Folkes, særdeles Tydskers og Fransosers
Ankomst

Og

Fortplantelse her i Danmark,

Lillige med Besvarelse paa det Spørgsmaal: om
slige Fremmedes Modtagelse bør regnes for et Lands
Gavn eller Skade?

af

E. Pontoppidan.

§. I.

Det er nu en halv Snees Aar siden at jeg, i dette Selskabs
Skrifters tredie Bind, publicerede Amagerens og nogle
andre fra Nederlandene her ankomne og boesatte frem-
mede Folkes Historie. Den gang lovede jeg, at give ligeledes Efter-
retning om en Deel flere deslige Colonisters eller Nyboerers An-
komst i Hans Kongl. Majestæts Lande, særdeles om dem af Tydsk
og fransk Nation. At dette mit Forset og Løfte ikke længe siden er

Bb 3

op.

opfyldt, dertil har mine Embeders Omskiftelse været den fornemteste Aarsag. Imidlertid erindrer jeg, at Løfte gjør Gæld, og at gammel Gæld taber ved Ælde intet af sin Gyldighed. Derfor vil jeg stræbe at efterkomme bemeldte Løfte, om ikke saa fuldkommeligent som jeg ønskede, dog saaledes som jeg formaaer, og som mine nærværende Omstændigheder af Tiid og anden Lejlighed ville tillade.

Allerførst vil jeg melde noget om de Tydske og Frandske Colonier, som Tiid efter anden have nedladt sig her til Lands. Der næst vil jeg føje her til, nogle usforgribelige Tanker over det problematiske Spørsmaal: Enten det er gavnligt eller skadeligt for et Lands gamle Indbyggere, at en Deel Fremmede, ved visse Anledninger, nedlade sig iblant dem, til Deelagtighed i samme Lands Fordeel.

§. II.

Ligesom Danmark ved Eideren, eller Sønder-Jydlands Ende, grendser umiddelbar til Tydskland, saa har vi og derfra faaet adskillige Colonier ved adskillige Anledninger. I de ældste Tider, da Tydskland, saavelsom de Nordiske Riger, var beboet af barbariske Hedninger, skeede tvert imod herfra mange Udvandringer, deels til Tydskland selv, deels derigennem til Italien og andre Lande. Jeg lader staae derhen, om de Bandalers Navn har taget sin Oprindelse af de store Vandringer og Vandresklarer, som ved Dyr-Tiid, Vandfloder, indbyrdes Krig og Oprør, eller andet Tilfælde, fik Anledning til at forlade deres Føde-Stavn og gaae ud, for at søge bedre Lykke i fremmede Lande. Vist er det, at Norden den gang fornemmeligen svarede til det Navn, Vagina gentium. De mange slags Folk som Tacitus tilskriver Cimbrien eller Jydland og Holsteen allene, ere formodentlig ikke blevne ham bekiendte anderledes, end ved deres Udreise, da de ligesom adskillige Biesværme streifede vidt og bredt omkring, naar deres eget Hiem blev dem for trangt.

Dette

Dette varede ved, lige indtil Christendommens Tider, da de Tydske, særdeles under Kysers Henrico Aucupe, lagde sig efter at befæste deres Stæder med Ring-Muure, oven til Lands mod Hunnernes, men i Neder-Sachsen mod Altmannernes, det er de Danskes Overfald, hvilket særdeles gav Anledning til at befæste Bremen og Hamborg.

I det tiende og ellefte Seculo ytrede sig, tillige med nogen liden Kundskab om den christelige Religion, Begyndelsen til en mere rolig og fredfærdig Leve-Maade hos os Danske. Til Engelland og Normandien i Frankerige skeede vel endnu nogle Krigs-Tog, af Danske Fribyttere, men da de der fik Herredom og tillige antog Christendom, saa havde deres Streiffertier paa fremmede Stæder en Ende.

Derimod indfandt sig, fra samme Tid af, adskillige fremmede Folk i Danmark. Siden S. Anscharii Mission, komne af og til Franske, Engelske og Tydske Monke, eller andre Geistlige i det vigtige Errende, at oplyse og omvende de Danske Hedninger, hvor om jeg i vor Kirke-Historie Tom. I. Cap. 2. og 3. har givet fornøden Efterretning. I de sildigere Tider, have adskillige Tilfælde forarsaget, at fremmede Folk langt sædvanligere har søgt Tjeneste og Bolig hos os, end vi hos dem, og det baade i Fred og Feide. Det sidste sees deraf, at efter A. Hvitf. Ord R. Waldem. I. Ao. 1158. lod bygge en Muur paa Dannevirke, for at hindre de Sachfers og Slavens Indfald, i steden for at andre fordm byggede Muure for at holde de Danske ude af deres Lande og Stæder. De Anledninger ved hvilke Fremmede ere indkomne til at boe blant os, kunde være mange og ikke alle bekiendte, men i Almindelighed at tale, da har det været Krigs-Tog, Kiøbmandskab, Haandværker, Religions Forfølgelser og Herre-Skifter, som i nogle hundrede Aar, have hentet og inddraget saa mange tusinde Fremmede, særdeles Tydske, Franske og Skotter, at en femte eller siette Deel af Nationens-Blod er ikke ret gammel i Danmark, skiont derfor Landet ligesaa nyttigt, som det øvrige, hvilket siden skal vises med nøyere Undersøgelse.

Hvor ofte saadant er skeet, særdeles i de ældre Tider, kand jeg en forsikre, efterdi vore Aar-Bøger opfyldes fornemmelig allene med det som hører til Krigen og andre anseelige Bedrifter, men give liden Efterretning om Borgerlige Ting, og særdeles Hændelser. Det lidet som jeg kand udfinde, skal anføres i ovenbemeldte Orden, da jeg vil vilse i det mindste nogle tydelige Exempler paa hvert slags Nyboeres Ankomst i Dannemark, saasom først

§. III.

Bed Anledning af Krigs-Tog ere Fremmede indkomne og indkomne endnu, særdeles fra Tydskland, i temmelig Mængde, hvor af vel nogle, efter kort Tid have søgt hjem igien, men ogsaa en god Deel, ja undertiden de fleste, ere blevne i Landet, og af Soldater blevne Bønder eller Borgere. Saaledes indførte Kong Sveno Grathe, efter at hand to Aar havde været landflygtig i Tydskland, en god deel Sachsiske Hielse-Tropper med sig og brugede dem mod sine tvende Rivaler Waldemar og Knud, baade i Sicelland og Jydland. Da Hertug Otto Christoph. II. Søn vilde indtage sit Fæderne-Rige, førde hand en Tydsk Armeé ind i Jydland Ao. 1337. Men den blev slagen og adspredt. Tre Aar derefter, eller 1340. indførte Brev Gerhardus Calvus atter i Jydland 10000 Mand fra Stift Bremen, Westphalen og Rhinstrømmen, hvilke af deres korte Klæder bleve kaldte Gung-Hoster, som holdt ilde Huus, men bleve ligeledes flygtige, efter at Niels Ebbesen havde slaget deres Herre i Randers. Hvitf. p. 467. Næste Aar derefter, indførte Kong Waldemar Atterdag en Hob Beyeriske og Markiske Folk, idem. p. 478. Ao. 1416. kom den i Sverrig affatte K. Albert fra Mecklenborg ind i Jydland med Westphaliske og Tydske Ryttere og Knegte, Forsterne til Hielp. id. p. 667. At Waldemar Atterdag ved sin stidige men lykkelige Hjemkomst fra Tydskland, har forsørget sig med ligesaadan Hielp, synes rimeligt af alle Omstændigheder.

Et større og tydeligere Exempel herpaa findes i Kong Hanses Historie, nemlig at Ao. 1497, da man rustede sig til Krig mod de Svenske,

Svenske, kom her ind paa een gang 6000 Mand, under Navn af den store Garde, hvilket Krigsfolk tilforn havde staaet i Keiser Maximiliani, og dernæst i Hertog Magni af Sachsen hans Tjeneste, og blev anført af en Colnisk Herremand, ved Navn Junker Slentz, (maaskee Schleinitz) af hvilken Hvitfeld siger T. II. p. 1015. det Ordsprog er kommet, at naar man taler om en stiv Selle, kaldes hand Junker Slentz. Ligeledes finde vi udi Christiani II. Historie, at denne Konge har sanket, foruden 2000 Fransoser, mange Tydske, Engelske og Skotske Soldater. Hvitfelds Ord ere T. II. p. 1142. disse: Kongen betænkte fast ilde Sagen, at hand indlagde i Kiøbenhavn de to tusinde Fransøske Knegte, som Jacobus de Walles førde, og derforuden de Tydske, Engelske og Skotter, som dog stedse ilde forligtes sammen, hvilke hans Forvanter en Part havde sendt ham, en Part vare antagne for Sold. De burde at være fordeelte udi andre Lande og Stæder, dog hand blev tilforn raadet, at hand ikke skulle legge saa meget Folk af fremmede Nationer derind tillige. Men hand svarede: Nebbet Qvæg forligges best, de vare af eet Haandværk.

I den saa kaldte Grevens-Feyde, som det skadelige interregnum efter Friderici I. Død gav Anledning til, sankedes ogsaa mange Tydske Krigsfolk i Danmark. Ikke allene Grev Christopher af Oldenburg med de Grever af Hona og Tecklenborg, indførde en stor Hob fra Westphalen og Nederland, men ogsaa den Lybekske Borgemeister Meyer, som selv agerede Oberst, og omsider Hertug Albert af Mecklenborg, understøttede med meget Folk, det borgerlige Partie, som vilde aabne Christiani II. Fængsel, og sette ham paa Thronen igien. Af disse bleve vel en god Deel nedlagt, i det Slag paa Drenbiørg ved Assens, men ved den efter Kiøbenhavns Indtagelse paafulgte Fred, bleve mange i Landet, og fandt særdeles i Fyen (hvor nogle afbrændte Kiøbstæder fik nye Privilegier) Leylighed at nedsette sig med Borgerlig Næring.

I den syv Aars Feyde mod Sverrig, under Kong Frider. II. indkom atter et stort Tal af Tydske Hiølpes-Tropper, med Grev
Cc Gun-

Gunther af Schwartzborg, Helmer von Münnichhausen Biskoppen af Osnabrug og Paderborn, Grev Johan af Hoya og 13 andre Tyske Grever. Skiont de nu ikke forligtes vel med de Danske, i Beleiringen for Elfsborg, og derover snart bleve aftakkede igien, saavidt de udgiorde et fremmet Corps, saa toge dog mange af dem Tjeneste under Danske Regimenter, og efterlod sig Levninger i Landet.

Da Kong Christ. IV. Ao. 1611. rustede sig til Krig mod Sverrig, havde hand foruden 24000 Mand lutter Danske og Norske, 4000 fremmede i sin Tjeneste, nemlig 2000 Tyske til Hest og 2000 Engelske og Skotske til Fods, siger Slange in' vita Christ. IV. pag. 244. ligeledes da denne Konge 1625. blev forviklet i den Tyske Religions Krig, sendte han hans Svoger Kong Jacob Stuart 6000 Mand Engelske og Skotske, under General Morgans Comando, af hvilke itkuns faae omsider indkomme i Dannemark, men de fleeste bleve i Tyskland (*) Ao. 1627. indkomme efter Slanges Beretning p. 610. først 1400 og siden 800 Mand Fransoser under Grev Montgomerie hans Anførelse, hvilke K. Ludv. XIII. havde tilladt at hverves i Frankrig, saavelsom givet nogle af sine fornemme Officerer Forlov at træde i Dansk Tjeneste. Samme Aar indfaldt den Keiserlige Armee under Hertugen af Friedland i Sønder og Nørre-Jydland, blev der liggende i treende Aar, saasom i et got og mageligt Qvarter, hvor bemeldte N. Slange p. 624. roser deres ordentlige og Deconomiske Opførsel, efterdi de haabede at beholde Landet. I steden for at hindre, befordrede de baade Agerdyrkning og Skibs fart, dem selv til beste, følgerigen sluttes, at de ikke alle ere komne tilbage. Ja nær havde de besat Landet med en meget skadelige Colonie og Yngel af Tiger-Dyr, thi en Oberst, som havde ført med sig baa-

de

(*) Af den Skotske Nation har fordom været en temmelig forsamling i Kiøbenhavn, som sluttes blant andet deraf, at de Ao. 1539. have havt en egen Stiftelse i Helligaastres Hospital, hvilk. n. K. Christ. III. perpétuerede for treende Personer af Skotsk Herkomst. I Bergen er en egen Gade kaldet Skotte-Bye, fordom beboet af dem allene, ligesom i den nye Kiøbstad Christians-Sund, Skotterne nu drive den største Negoce. Blant Skotske Familier, som deels forekomme i vor Laands Historie, deels endnu have deres Afkom ibant os, ere Brysche, Dishinthun Kromarti Lesle, Middelthun, Movat, Sincler egentlig Saint Clair og Sandru egentlig S. Andrew. Wallace og flere.

de Han og Hun af dette Slags, hvilke vare tamme og afrettede til at bringe ham Bildt hjem af Skoven, døde i Sæbne, da Dyrene bleve vilde og gjorde megen Skade i Bendsyssel, indtil en Herre-Mand navnlig Jørgen Kruse, skød Hannen ihjel, og Hunnen fandtes død frussen i en Mose, efter sidst bemeldte Auteurs Ord, p. 690.

I denne Kæmperlige saavel som i næstfølgende Krig med Sverrig, efter General Thorstensons uformodentlige Indfald i Holsteen og Jydland, blev hvarvet meget Tydsk Folk til Danmarks Tjeneste, og skönt det ikke kunde være andet, særdeles i Betragtning af Adelsens Uvillighed til at forsyne sig i Freds Tid, med det som Krigens udkræver, saa vilste man dog kort efter, sin store Misforøynelse over disse fremmede Tropper, ved K. Frider. III. Udvalgelse, da i Haandfæstningen blev blant andre nye Vilkaar, indrykket og-saa dette: At ingen fremmede Tropper maatte føres ind i Riget.

Den uhykkelige Svenske Krig under Kong Frider. III. midt i forrige Seculo, gav desverre alt for stor Anledning til Polske og Tydske Soldaters Antkomst i Danmark, under Navn af Hjelpe-Tropper, skönt det Gavn som de gjorde, knap veyede op imod den Skade og Bold som de øvede i de fleeste Danske Provinzer og af dem bleve ved Udmarschen vel ikke mange tilbage.

§. IV.

Derimod var Kong Christiani V. Regjering frugtbarere paa det som kand regnes her hen. Efter den forandrede Regjerings-Form, var Hans Majestæt betænkt paa Militair-Etatens ordentligere Indrettelse, som skeede efter et Model tagen af de Franske, hvilke i Krigs-Konsten længe siden har været heele Europæ Lære-Mæstere. De Franske Generaler Comte de Roze, Cormillion, Cicignon og flere Stabs Officerer forde deels af deres egen Nation, deels og fornemmelig fra Tydskland, de allerfleeste Krigsfolk herind. Landmagten blev nu sat paa en bestandig Fod, og gjort mere end dobbelt saa stor

som tilforn. Men da man ikke ville tage Bonden fra Boven, saa hævredes Narligen de fleeste recruter i Tydskland. Derforuden indkom Ao. 1677. paa eengang hemimod 8000 Mand, nemlig 1800 Hessiske og 6000 Mynsteriske Tropper, til Bistand i den Krig mod Sverrig. De første som Kongen havde faaet til Laans af sin Svoger Land-Greven, komme for en god Deel tilbage, da Krigen endtes. Men de sidste, som den navnkundige Münsteriske Biskop Christoffer Bernhard von Galen havde sendt, under General Grev Vedels Commando, bleve her bestandig. Vel krævedes de 1679 tilbage af den følgende Biskop Ferdinand v. Fürstenberg, som ikke ville blive ved sin Formands Alliance ined Dannemark. Men da Formanden havde overladt dem, uden at bestemme nogen Tid, og da hverken de eller deres General havde svoret den nye Biskop nogen Troskabs Eed, saa og heller ynskede at blive i Dansk Tjeneste, saa skeede dette sidste. Vel har jeg hørt, at nogle af dem skulle have søgt hjem igien, men i Olearii Holstenske Chronicks Continuat. heder det, at de bleve her alle, og da dette vel ikke kand tages gandske nøye, er det dog venteligt om de allerfleeste.

Ved Land-Militiens Oprettelse saa snart Høylofl. Kong Frider. IV. havde tiltrædet sin Regtering, var dette vel et Hovet-Dyemærk, at man Efterdags mindre ville trænge til fremmede Krigsfolk, ikke heller har man siden den Tid Exempel, saasom tilforn, paa hele fremmede Regimenters Antagelse i vor Tjeneste. Men til de gevorbne, særdeles Infanterie-Regimenters Bedtligeholdelse, eller hastige Forsøgelse, har man hidindtil ikke kundet undvære de udenlandske Recrut-Hværvinger. Disse falde vel temmelig kostbare, helst da man for gode Penges ikke altid kand vente at faae lutter got Folk, betragtede ihenseende til deres egentlige Brug, i Krigs Tid. (*) Dog saa vidt gaaer mit Dyemærk ikke paa dette Sted, hvor de fremmede Recruter betragtes allene saasom Mennsker, ved hvilke saavel som ved deres Afkom, Landets Indbyggerses Tall forøges

(*) Recrut-Pengene vindes tredobbelt derved, at Landet i en Snees Aar selger til Fremmede alle de Victualier, som saadan en Recrut ville have kostet at opføde i fald fremmede ikke havde fødet ham, sig til Skade.

ges og bestyrkes. Det er vanskeligt at sige, hvor mange saadanne Recruter aarligen indkomme i Hans K. M. Lande fra Franckfurt, Mühlhausen eller andre Hværvinge-Pladser, dog meene de som have nogen Kundskab herom, at naar man ville sætte et Middel-Tal, kunde samme aarligen beløbe sig til 600 Mand, saa og at i det mindste den halve Deel af disse, nemlig 300, naar de have udtient, forblive i Landet ved een eller anden Næring. Efter denne Regning, kand man da slutte, at siden dette Seculi Begyndelse, 16000 Fremmede ere blevne her i Danmark og formodentlig efterladt sig en Aftom 3 eller 4 gange saa Tall-rig.

§. V.

Nu kommer jeg til den anden Hoved-Anledning, ved hvilken jeg tilforn sagde, at fremmede Folk, særdeles af Tydsk og Fransk Nation, have søgt Boepæl i Danmark. Denne er Kiøbmandskab og Haandwerker eller adskillige Fabriker.

Vore ældste Forsædres eenfoldige og tarvelige Leve-Maade fritog dem for at bruge eller behøve de allerfleeste Ting af det Slags, som efter nærværende Tids Indbildning, ere umistelige. Afsing og Fædrift skaffede dem Føde og Klæde efter naturlig Fornødenhed. Vidre vidste de af intet at sige, indtil andre Folk, som tidligere vare blevne det man kalder polerte og raffinerte, antændte disse Barbarers Begierlighed og, efter første Anseelse, befordrede deres Velstand, ved at forhielpe dem til en behageligere, mageligere og anseeligere Leve-Maade, i Mad og Drikke, Klæder, Boltiger og Boeskab. Hvorvidt dette er gaaet, endogsaa i een Mandes Alder, det seer enhver Skionsom med Forundring, og hvorledes den Fremgang er skeet, Tiid efter anden, det var en Sag som fortiente at een af vore Antiquariis hentede den frem for Dagens Lys. Jeg har vel havt Lyf men ikke Tiid og Leyslighed der til.

Mit nærværende Dnemærk udkræver ikkuns dette, at fra de barbariske Tider af, hvis Grendse jeg vil sette under Kong Knud.
Cc 3 den

den Store eller i det ellefte Seculi Begyndelse, har Kunst og Riobmandskab her til Lands alt mere og mere aabnet Døren, og banet Veyen for mangfoldige fremmede Folk, som ved deres Fortrin i hine Handteringer, have fundet beqvem Lelighed til at giøre deres Lykke i Dannemark, saa velsom i de øvrige Nordiske Riger. Det velbekiendte Ordsprog: Hvad giør ikke Tydsten for Penge, har uden Tvivl sin Oprindelse deraf, at hiin Nation har været vore første Lære-Mestere, ey allene i Riobmandskab med indbragte fremmede Vahre, men ogsaa i Haandværker og Fabriker, da man omsider ynskede at see de nye og fremmede Ting forfærdigede hos sig selv. Et tydeligt Bevtis herpaa er dette, at næsten alle vore Redskaber samt det som giøres ved dem, endnu bære Tydske Navne, og altsaa vidne om deres Oprindelse i Tydske Lære-Mæsters Mund. Ex. gr. Hammer, Tange, Fiil, Raspe, Ambolt, Dre, Høvl, Kyll, Kile, Litm, Pensel, Farve, Naal, Traae, Lest, ic. Jeg vil ey tale om visse Kunster og Haandværker, som sildigere ere indførte og endnu daglig drage mange fremmede, særdeles Tydske Mæstere og end flere Svenne herind, saasom adskillige Klæde-og Silke-Bevere, Strømpe-Strikkere, Bogtrykkere, Cortun-Trykkere, Urmagere, Instrumentmagere, Papiromagere, Steenhuggere, Kaaberstikkere, Gartnere, Byffe-Smidde, (*) og andre deslige, som vi nu efterhaanden have god Forraad

(*) Byffe-Smidde og andre Gevær-Magere af Tydsk Nation udgiøre nu en Colonie paa et Par hundrede Mennesker, boende i Tie-Riob-Sogn ved Helsingør, og at de Tydske af Arilds Tid her til Lands have næret sig med at forfærdige adskillige Krigs-Vaaben og deslige Redskaber, det sees blant andet deraf, at Saxo Gramaticus Lib. XII. p. 244. edit. Stephan: fortæller, hvorledes den oprørske Prinz Harald Ræsie ikke kunde fordrives af sin Fæstning Haraldsborg ved Jise-Fiord, førend de Tydske som boede i Roskild, havde paa Kong Erich Emunds Begiering, forfærdiget saadanne Muur-Brækkere, ved hvis Hielp bemeldte Castell blev saaledes knust, at Harald saae sig usikker deri og om Ratten flyede deraf, men siden da hand fik Overgaaend igien, hevne sig haardeligen paa hine Tydske Kunstnere, i det hand lod deres Hæser afskiere. A Saxonibus, qui Roskildia degebant, tormentorum officia mutuatus, domesticas vires externis cumulavit ingeniis. Qvippe Nostri, rerum adhuc militarium rudes, rard talium usu callebant. - - - Interea Nicolaus, Haraldi Theutonicorum supplicia exigentis, precibus inclinatus, Roskildiam irrupit, comprehensasque in urbe germanos, incentoris arbitrio multandos dimisit. Quos Haraldus, tum quia tormentorum opifices, tum quia de falsa nece sua glori-

antes

Forraad af, og ikke saasom fordem tør ved at forskrive. Men af Begyndelsen have alle de som dreve den Slags Handtering blant os, været og ere endnu for en stor Deel, af Tydsk eller Fransk Nation.

§. VI.

Hvad Handel og Riobmandskab angaaer, da har samme længe siden draget mange Fremmede herind, særdeles fra de Tydske Hanse-Stæder, som alt forlænge beholdt det Monopolium, hvilket de tilsnigede sig i de Bankundigheds Tider, da vore Forfædre, ligesom Resten af de Nordiske Folt, forsømmede denne Næring. De Danske fore til Søes, enten allene for at fiske, eller og at øve Søe-Køberie, som den gang passerede for et ærligt Haandværk; Mod Enden af det tolvte Seculo, eller under Kong Canuto VI. da den Tydske Nation fordrev den Vendiske, og bemæstrede sig de Stæder omkring Øster-Søen, begyndte den ogsaa at faae Indpas i Dannemark, og der at udhøfke sine Riobmands-Bahre. Saa siger *Pontanus* Lib. VI. pag. 292. Cumque tum Simul Vandalia Urbes, Lubecha, Hamburgum, Rostochium, & Stralesunda, a Saxonibus vicinisque Theutonis exaugeri atque frequentari essent capta, illis etiam permissa erat apud Danos Negociatio, quæ indigenis, seu Vandalis ipsis, utpote Christiani Nominis ac regni Danici perpetuis hostibus, haud quaquam concedebatur. Saa var det da Hedenskabet, som indtil den Tid, havde udelukket hine Stæders Indbyggere, men Christendommen som aabnede dem Døren til at handle her, og deels at nedsette sig iblant os, dog ikke altid saasom bestandige Borgere, men allene saasom Factorer, hvilke her til Lands kaldtes Udliggere, og med et andet Navn Peber-Svenne, fordi de soldte særdeles adskillige Spicerier, af vilke Peber den gang var det sædvanligste. Siden er det Navn Peber-Svend brugt til at betegne en gammel ugiftet Mand-Person. Thi det var de Tydske Husbonders

antes audierat, extrema narium parte præcisa, deformes reddidit, percontatus, an Haraldus eorum fuerit jaculis interfectus. Hvorledes Keyser Lotharius siden antog sig sine tydske Lands-Mænd, skönt det var underligt, at hand befattede sig med dem, da de vare Danske Undersaatter boende i Roskild, derom see noget mere i *Job. Grammii* Notis ad *Meursii* Hist. Dan. edit. Florent. 1746.

bonders Politike, her ligesom endnu paa Comtoiret i Bergen, at ingen af deres udsendte Factorer eller Udliggere, som holdte Zahre fall paa fremmede Stæder, torde gifte sig der, eller slaae Rodder i fremmede Lande, og derved aabne Dynene paa Landets egne, eller lære dem en Handel og Næring, som Hanse-Stæder allene ville have sig forbeholden; Til den Ende havde de i vore beste Danske og Norske Søe-Stæder, deres saa kaldte Compagnie- eller Handels-Huuse, og derhos et sluttet Selskab af Kiøbmands-Karle, som skulde passe paa Næringen, sætte Prisen og mage det saa, at Profitten blev deres egen. Dette varede ved, indtil det 16de Seculi Begyndelse, u-anseet at Kong Waldemar Atterdag og flere Konger indsaae nogenledes den Skade, og begyndte at klippe de Tydskes Privilegier, ved een og anden Lejlighed. Kong Christian II. Som var Borger-Standen ikke mindre kjær, end Adelen forhadte, saa og, i Anledning af sit Siftermaal, de Nederlandste Kiøbmand langt mere end de Østersøiske bevaagen, tænkte alvorligen paa, at skaffe en Forandring i denne skadelige U-orden, begyndte ogsaa baade i Kiøbenhavn og Helsingør, at trykke de Tydskes Compagnie, som ville være nesten independent, og adskilt fra det Danske Borgerkab. Af deres Forsamlings Stæd, har Compagnie-Stræde her i Kiøbenhavn, endnu sit Navn, ligesom ikke langt derfra, Hysken-Stræde Quasi Hånschen-Stræde, kaldes deraf, at imellem gammel Strand og Vimmelskæftet stode den gang mange smaae Hytter og Kramboder, i hvilke de Tydske Beber-Svenne holdt deres Vare Fall om Sommeren særdeles, da mange af dem droge hjem om Vinteren til Lybek og Rostok.

Hvad nu Kong Christ. II. som før er meldt, havde i Sinde, det begyndte Kong Friderich I. eller egentlig Kigens Hoff-Mæster Mogens Giøe, som en treffig Patriot, baade for Kirken og Staten, at sette i Værk. Grunden lagdes in Augusto 1526. da efter A. Hvitfeldts Ord T. II. p. 1294, blev besluttet, At de Tydske intet særdeles Compagnie skulde have til Kiøbenhavn, men de Tydske Borgere skulde være i Compagnie med de Danske. Hvad Breve som de Tydske derpaa tilforn havde haft af Kong Christ.

Christ. I. de lydede med Forbehold at forandre og tilsette. Dog hvilke Tydske som ugifte ere, de maae holde dem et Compagnie &c. Af de sidste Ord sees noksom, at allerede den Gang en Deel Udliggere eller Peber-Svenne, havde overtraad deres Regel, om ugift Stand, eller taget sig Hustruer, saa velsom Huus og Boe-Pæl i Kiøbenhavn, ligesom det samme efter haanden skeede paa andre Stæder i Kongens Lande, undtagen i Bergen. Her bleve de Tydske paa Contoirtet af Lehnsmanden Christoph. Walchendorf vel temmelig ydmyggede, og ved Trusel med den nærliggende Fæstnings Canoner, tvungne til Subordination i andre Henseender. Men indtil denne Dag, tør deres Handels-Forvaltere ikke gifte sig, uden de forlade Contoirtet, og nedsette sig i Byen som Borgere. Ja efter at nu næsten det gandske Contoir hører Byen selv til, saa finder man dog sin Regning ved, at besætte alle Handels-Stuer, ikke med Norske Dreng, som kunde have alt for mange Bekientere eller Drage-Dukker i Byen, men med Tydske Lære-Burscher, af hvilke Nærligen indkomme nogle Snese ja Hundrede, og det uden Landets Skade, thi naar de have udtient og ville nedsette sig selv som Borgere, da gifte de sig med Norske Piger, og deres Afkom udgjør nu nogle hundrede gode Kiøbmænds Familier i Bergen. Paa visse Maader kand man sige, at det er gaaet ligesaa her i Kiøbenhavn, og gaaer saaledes endnu til deels, da Kræmmerne, af Frygt for en indfødt Drengs Fristelse til Utroskab ved Samfund med de omtalte Drage-Dukker, allerhelst forskrive sig Lære Dreng fra Tydskland, eller i det mindste fra Holsteen.

§. VII.

I Anledning af det første Norske Sølv-Værk, som under Kong Christ. III. blev optagen i Tellemarken, indkomme fra Sachsen, efter *Nic. Kragii* Beretning, in *Annal.* p. 204, en deel Tydske Berg-Folk, men samme forligtes ilde med de Norske Bønder, som ey forstode deres Sprog, hvor over blev et Oprør, som kostede nogle Liv. Siden gik det bedre, da Kong Christ. IV. 1623. atter lod indhente den Colonie af samme Slags Folk, hvis Afkom endnu boer

paa Kongsberg og der holder Guds-Tjeneste i deres Lands Sprog, endskiont de længe siden ere blevne Nordmænd, hvad den største Deel angaaer. (*)

I Helsingøer har Tydske og Nøderlandiske Kiøbmænd, fra Christ. II. Tiid af, haft en temmelig Colonie, men siden Frid. II. Tiid, en Kirke og Tydsk Guds-Tjeneste. Saa indkomme og under Kong Frid. III. midt i forrige Seculo, adskillige Familier af samme Nation til Fridericia i Jylland, hvilken da nylig anlagte Stad Høybemeldte Konge gierne vilde see peupleret, og til den Ende forundte, ikke allene de Tydske Lutheraner deres egen Kirke og Guds Tjeneste, men ogsaa de Reformerte og Roman-Catholske deres, hvorfor næsten den halve Deel af bemeldte Byes Indbyggere ere fremmede af Tydsk og Fransk Nation, om hvilken sidste herefter skal følge nogen mere Beretning.

At i dette Seculo, særdeles i de sidste 20 Aar, en temmelig stor Mængde af fremmede Fabricanter og andre Haandværks Folk, deels forskrevne, deels kommende af deres egen Drift, have nedsat sig i adskillige Danske Byer, men særdeles her i Kiøbenhavn, er noksom bekiendt, og hvormeget de have forøget Folke-Mængden i denne Kongel. Residens Stad, sluttet blant andet af Hunsleyens høystigende Priis, saavel som af den nieget forøgede Consumption. Vil man sette denne kiendelige Silvertes Grendser lidet bedre ud, da kand det siges, at Kiøbenhavns store Ildbrand og nye Opbyggelse, siden Ao. 1728, samt den kort efter foretagne nye Slots-Bygning, har hentet Haandværks Folk i tusende Tull her til Stedet, og at ellers den store For-andring paa Bygninger, i saa kort Tiid, ikke havde været muelig.

§. VIII.

Den tredte Høvet-Anledning til fremmede Nationers Modtagelse i Hans Kongel. Majestæts Lande, har været udenlandsk Religion

(*) Nylig har jeg hørt, at den tydske Guds-Tjeneste i Kongsberg er afskaffet, siden den var gandske overflødig og for de allerfæste uforstaaelig.

ligions Krig, Førfølgelse og Samvittigheds-Evang. Ved Reformationens Fuldbgyrdelse, eller i Kong Christ. III. Regjerings første Aar, tabte Landet en Deel Indbyggere, særdeles Moncke og andre Geistlige af det Slags, som heller vilde fravige deres Fæderne Land, end deres Fæderne Tradition, og Overtroe, i hvad man end sagde dem om Pavedomnets Nyhed og Lutheri Lærdoms Overeensstemmelse med den gamle Bog Bibelen. Derimod indfandt sig i hine flygtiges Stæd, udi Høysibemeldte Konges sidste Tider, ved Haab om Religions-Frihed her at vinde, adskillige større og mindre Flokke af Fremmede, mest Tydske og Nederlandiske Folk. Jeg vil ey tale om de fra Engeland fordrøevne Exulanters Reise-Selskab, som under Anførelse af den Poliske Baron Johannes a Lasco, Ao. 1553. ankomme til Helsingøer og i samme Aar maatte rømme Landet, efterdi man ikke fandt deres Lærdom overeensstemmende med Lutheri Lærdom og den almindelige Betsfærd, hvorom in Annalibus er anført det jeg vidste, men siden har jeg med Fornøjelse seet samme mærkelige Tildragelse udførligere beskrevet og documenteret i Hans Høyærværdigheds Hr. Biskop Ludvig Harboes lærde Fortale til Hr. Detlev Zvergi Efterretning om det Sicillandske Clericie. Af disse fremmede, deels Tydske og Nederlandiske Folk, blev ikke nogen tilbage i Dannemark, hvorfor de ikke heller komme i nogen synderlig Betragtning paa dette Stæd. Men det samme kand ikke siges om adskillige mindre Hobe og mange enkelte Familier, som baade kort for og efter den Tid, indfandt sig her og der i de Danske Provinzer, og ikke saa letteligen bleve observerte, skjønt naar det skeede, deres Concilium abeundi var ligesaa vist som hines. Deres almindelige Navn vare paa den Tid Sacramenterere og Sværmere, men ellers bestode de af Reformerte, Ofsandriste og Anabaptister, særdeles fra Westphalen og Nederland. Blant dem vare Bøvere, Tapet-Magere, Guldsmidde og andre gode Haandverks-Folk, hvorfor de paa adskillige Stæder blant Adelige og Borgelige, bleve vel antagne, og ikke alle udviste, endskjønt Dyrigheden omsider gjorde sig temmelig Umage derfor; Thi at de allerede havde slaget nogenledes Rodder her i Landet, sluttes blant andet deraf, at de tvende Fyenske Præster Mag. Christopher Michelsen og Hr. Lauritz Hellefön, toge ved deres Lærdom

dom, angaaende Borne-Daabens Forkastelse og derover bleve domte til stedsevarende Fængsel Ao. 1552. To Aar derefter, udkomne tvende Konge-Breve med Befaling, at naar nogen fremmet Mand begierede Boltig eller Ophold her, da skulle hand tilsporges, om sin Religion og sit Fæderne-Land. Næste Aar blev samme Befaling igientagen med det Klagemaal, at man fornam, de forrige Befalinger vare ikke fuldkommelige efterlevede, da de fremmede Folk endnu indfandt sig her, hvorfor dette Brev skulle offentlig anslaaes paa Kirke-Dorene. Endelig havde man endnu 1569 Aarsag til at igientage samme Klagemaal, og da at foreskrive 25 Artikler, over hvilke alle de som ville nyde Boltig og Borgerskab i Hans R. M. Lande, skulle være pligtige til at erklære sig. Det medfølgende Kongel. Mandat, indeholder blant andet disse Ord hidhenhørende: **VI FRIEDRICH** den anden ic. gjøre vitterligt, at eftersom vi komme udi vis Forfaring, at meget fremmet Folk af adskillige Nationer begive sig ind i vore Riger Dannemarek og Norge, og er at formode, at en stor Deel af demnem haver en anden Troe og Meening om den sande Religion og rette Guds-Tjeneste, end vi selv og vore Undersaatter &c. Dette Slags Exulanter synes for en god Deel at have været Levninger af Johan von Leudens og Knipperdøllings Tilhængere, som til Mynster forsøgte at oprette et eget underligt Kongerige, og hvor disse siden kom hen, der maatte de endelig være Dyrigheden meget ubehagelige Gæster. De fik derfor her til Lands ingensteds Frihed, undtagen i Eidersted, hvor baade Anabaptister og Davidjoriter, omfider bleve en Tidlang tolererte, under Hertugen af Gottorp. Ao. 1574. gjorde nogle af dem sig saa dristige, at de offentlig modsagde Præsten i Eckelsford. Dem paatog sig en Herremand, ved Navn Kumohr at omvende med Hug og Slag, hvorfor de flyede til Preussen.

§. IX.

Men ligesom det er venteligt, at en god Deel af disse mange fremmede, saasom adspredte i alle Danske Provinser, efterhaanden lod deres Secteriske Nidkierhed fare, og forstode sig til at antage bemeld-

bemeldte Articulos, de quibus interrogabuntur peregrini, og følgende vandt Borgerkab, saa findes det ogsaa, at desforuden mange andre Fremmede, mod det siette Seculi Ende og i Begyndelsen af det følgende, indfandt sig her, og uden nogen Banskelighed, bleve modtagne, efterdi de allerede vare Lutheraner, som for deres Bektendelses Skyld, maatte romme, deels visse Provinzer i Tydskland, hvor Religions-Freden ikke forend Ao. 1648. blev udvirket, deels og fornemmelig, vare de Lutheraner fra Antwerpen og andre nederlandske Stæder, hvor Hertugen af Alba stræbte at indføre den Spanske Inquisition, og med sin ret tyranniske Adfærd, drev mange Tusende got Folk ud af Landet, som saaledes blev blaattet for Indbyggere, at endnu mange store Stæder i Brabant og Flandern staaer halv øde. Af disse droge vel de allerfleeste til Holland, hvor man ved Daaben forsvarede sin Samvittigheds-Frihed, men en god deel andre søgte de Protestantiske Provinzer i Tydskland, saa og de Nordiske Kongeriger, særdeles det nærmestliggende Danmark. Udi Flensborg og flere Schlesviske Byer, nedlode sig mange, deels velhavende Familier, hvis Børne-Børn endnu vide god Rede for deres Andkomst. Til Nørre-Jylland droge ogsaa nogle, særdeles til Aarhus, hvor deres Anfører omsider blev Borgemeester og var Stamme-Faderen til de Wormers berømmelige Familie. Men i Helsingør og fornemmelig i Kiøbenhavn indfandt sig de fleeste, og fik derover Ao. 1585. egne Kirker og Guds-Tjeneste, i det Tydske Sprog. Paa et Stæd i mine adverbarius finder jeg dette at være skeet 10 Aar tilforn, nemlig 1575, da maaskee nogen Begyndelse dermed kand være skeet, efterat St. Petri Kirke, siden Ao. 1536, havde været brugt til at støbe Canoner i, men Ao. 1585. synes det, at den Tydske Meentghed i Kiøbenhavn ordentligen er etableret. Siden finder jeg at Ao. 1618. og 19. den gang mange flere af samme Nation, som flyede fra Tydskland for den begyndte Religions-Krig, indfandt sig her, er St. Petri bleven en ordentlig Sogne-Kirke, og har faaet tvende Præster, samt ligesaa mange Prædikener som de andre Kirker, Froe-Prædiken undtagen.

Ao. 1621. Maae man i Kiøbenhavn have formerket en ny Silbert af Fremmede, som her indkomme, og ikke alle vare Lutheraner, hvorfore Biskopen D. Johan Resenius, efter Kongel. Ordre, sammenkaldte i vor Frue-Kirke, alle saadanne Fremmede, som ikke holdt sig til vor Bektendelse, og sagde dem i Kongens Navn, at de enten maatte blive Lutheraner, eller og rømme Byen. De som antog saadant Vilkaar, gjorde Fed paa forbemeldte 25. Artikler pro peregrinis, hvilket alle ikke synes at have gjort. I mine advarsariis heder det: *Qvam Conditionem qvi eligebant, in Frid. II. de religione articulos jurabant: Nic. Slange siger, in vita Christ. IV. T. I. p. 402.* At den Examination af Biskopen blev anstillet i nogle Dage, og at af Haandværks-Folk fandtes en deel Menoniter og Bedder-Dobere, som strax bleve advarede, inden en vis Tid, at forlade Riget, og under høy Straf, siden ikke der at lade sig finde. Om andre dissenterende meldes her ikke, at de tillige bleve udviiste, dog tvivler jeg ikke paa, at nogle Reformerte saavel som Romansk Catolske, den gang ogsaa indfandt sig her, skiont ingen af Deelene havde nogen offentlig Guds-Tjeneste. Om nogle af disse have gjort Fed paa Artiklerne, eller om de ey vare angivne, findes ikke.

I Betragtning af denne nye Varetægt, som særdeles i Kong Christ. IV. Tid, blev holdet over Bektendelsens Eenighed her til Lands, synes det ikke meget rimeligt, at høystbemeldte Konge skulle have inviteret de fra Holland emigrerende Arminianer, til at nedsette sig i Glückstad, ligesom Hertug Frid. III. af Gottorp 1619, havde indrømmet dem det Stæd, paa hvilket en saadan Hollandsk Colonie opbyggede den liden nette og nærsomme Bye Friderickstad, hvor de, saavel som siden Menonisterne, item nogle Nederlandske Papister paa Nordstrand eller Bilborn, nyde tillige med Landets egne, bestandig Religions-Frihed, visende sig at være et fredelig og flittigt Folk, og om den Colonie har jeg allerede tilforn meldet noget lidet, saasom et Tilheng ved Amagerens Historie. Angaaende Kong Christ. IV. Forset om at sanke fremmede Indbyggere uden Religions Forstæel, til den af ham anlagde nye Glückstad ved Elben, hvor og nogle fremmede virkelig henslyttede, da holder jeg det ikke saa urimeligt, som Hr.

Hr. *Lakmann*. Tom. II. p. 468. naar hand meener, det var ifftens Prælerie at *Casp. Barlaeus* in *Epist. Parænet. ad Confæd. Provinc. ordines*, skrev saaledes, *Invitant ad se, quos vos fastiditis, Danus, Svecus & Holsatiæ dux, item Joh. Uytem Bogardus, til Corr. Vorstium.* de Neapoli, quam Rex Daniæ Moliri Dicitur, (Gluchstadt) aliquid etiam Nobis innotuit, estque jam illis in Regionibus, qui istius Regis Animum tentare decrevit, nostro autem nomine, apertè quid agere, hactenus minime Consultum putamus. See *Limborg Epist. Eccles. & Theol.* p. 613.

Ao. 1632. Er her til Siælland ankommen en deel Erulanter fra Böhmen, uden Tvivl saadanne Böhmske eller Mähriske Brødre, som Bapisterne, i den langvarig Religions-Krig, havde fordrevet af deres Fæderne-Land. Jeg søger forgieves i mine adverbariis om det Sted, paa hvilket disse have nedladt sig, men dersom ikke min Hukommelse feyler alt for meget, da har jeg nogen Steds læst, at de fik Boepæl i Ktoge, hvor dog nu ikke haves nogen Efterretning derom. Alt hvad jeg veed til visse, er at Biskop *Joh. Pauli Resenius*, i et Monito Synodi Roeschildensis, giver Præsterne den Formaning, de maatte stræbe efter beste Formue, at hielppe disse fattige Ffolk, hvilke af det Bittenberske Universitet vare hannem recomenderte, saa at enhver Præst til hannem indsendte den dem bestillede Hielp, hvilken ikke kunde være ringere end een Specie-Daler.

§. X.

Ao. 1685. da det navnkundige Nantiske Edict, som forstyrede de Reformerte i Frankerig om deres Religions-Frihed, af Kong Ludov. XIV. blev ophævet, indkom her til Kiøbenhavn en god deel Fransøske Familier, som i Faveur af hendes Majest. Dronning Charlotte Amalia, ikke allene fik frte Religions-Øvelse i en egen Kirke, hvis Bygning Ao. 1688. blev færdig, men endogsaa 20 Aars Frihed for personlig Skat og Paaleg, samt visse Fortrin, i henseen-

de

de til Tolden og Grundskatten for dem som vilde bygge Huse. See *Lundorp. Acta Publ.* Tom. XII. p. 156.

Høystbemeldte Dronning, som var af deres Kirke, gjorde derhos en saadan Stiftelse, at de fire Reformerte Præster, nemlig tvende Franske og tvende Tydske, skulde af en fastsat Capital, nyde aarligen hver 400 Rdr. og ved Testamente forøgede hendes Maje- stæt omfider Gaven til 500 Rdr. Aarlig for enhver, lod ogsaa op- bygge 4 gode Præste-Boliger, nest ved Kirken. Af Tydske og Hol- landske Reformerte, var allerede en temmelig Menighed her tilforn som søgte Guds-Tjeneste hos fremmede Ministre, og da disse nu fik deel i den Naade som hine fattige Refügiez egentlig var tiltænk't, saa forpligtede de sig til, at giVe Aarlig 100 Rdr. til den Franske Me- nigheds Fattige, saalenge som samme behøvede det. Hvem de før- ste Franske Familier vare, sees af nogle Breves Underskrift, særde- les af eet dateret paa Jule-Dag eller den 25. Dec. 1685. Saa og af en anden Fortegnelse fra samme Tid, hvor følgende Navne findes foruden Præsternes. Frid. Charles Comte de Roze, de la Roche- faucault, Marechal des Armées, Monsr. Rambouillet de la Sabblie- re, Danty, Les Junies, Girmay, Frid. Henry Marquis de la forest, Henry de Cheusses, Susannet, des Loges, de la Pottrie, de Buy, du Perron, La fossée, Nizet, Abr. de Lys, Theod. Colas, Dre- lincourt, Terial, Daniel Schalck, *Denis Piengart*, *Jean Grimpret*, Jaqves vallon, Nicol. Dumor, Philippe Beaucourt, Jean Linefeer, Henry de Moor. Kort efter, neml. 1694. findes Personernes Tall i den Franske Menighed at have været 215 af hvilke 36 stode i Kongel. Krigs-Tjeneste; deres Præster have været Monsieur Mesnard til Ao. 1699. La Placette 1711. en Mand af meere en sædvanlig Fortieneste og Retsindighed, le Blanc. 1709. de St. Ferol 1708. de Loges, 1712. de la Tour dalies, 1711, Martin, 1720 Eyraud 1743, Mourier 1754, Eyraud siden 1743. Mourier siden 1754. de tvende sidste have succe- deret hver sin Fader i Embede og berømmelig Forhold. Af Ey- raud har jeg disse Efterretninger, og takker ham meget derfor paa Publici Vegne.

I Anledning af disse Fransøske Refugiez, indkomne baade tillige, og siden, Aar for Aar, mange flere Reformerte af Tydsk Nation, fra Pfalz og andre Lande, saa at den Tydske Meenighed nu overgaaer den Franske, baade i Tall og formue.

Ao. 1720. bekom en anden Reformert Colonie af Fransøst eller egentlig Vallonsk Nation, frie Boepæl og Religions-Ovelse udi Fridericia i Jylland. Anledningen dertil gav en Oberst. Lieutenant navnlig du Boulet, som søgte saadan Frihed for disse Folk, hvilke den gang boede i det Brandenborske, men begierede, formedelst deres Børns Udskrivning til Soldater, at emigrere til Danmark, hvilket og skeede i følgende Aar, da nogle og tredive Familier, som nu have formeret sig til dobbelt saa mange, ankomne i bemeldte Stad, og fik Invitazning paa frie Bygge-Pladser, samt nogen Hielp til Bygningen selv, derhos en deel Agre paa Byens Marker, som blev Borgereskabet gotgjorte, item 20 Aars Told-Frihed for deres Plantages Producter, en Dommer af deres egen Nation, og 300 Rdr. til aarlig Løn for deres Præst, hvilken først var Monsieur Jean Martin, som baade agerede deres Commissaire og deres Stele-Sørger, siden David Moutoux, derefter Jaqves Bovet og nu Moise Hallard, hvilken sidste har været saa god at meddele mig denne Efterretning. Den Franske Kirkes Bygning i Fridericia blev fuldendte Ao. 1735. som sees af en Latinsk Opskrift paa Frontespicen, hvor Kongen og Dronningen takkes for deres Belgierning mod Colonisterne. Disse arbeidsomme og sparsommelige Folk, hvilke nesten alle komme dertil Stedet, ligesaa fattige som den vandrende Jakob med Staven i Haanden, men nu ere velholdne og til deels at regne for nogle af Byens bedst bemidlede Borgere, tiene til Bevits paa slige Coloniers store Nytte, i det, at Landets Egne undertiden af dem lære bedre end tilforn, at benytte sig af deres naturlige Fordele. Deres egentlige og allerbeste Hantering er at plante Tobak. Dette har Stadens Borgere lært dem af, saa og siden besaaet deres Agre, til Forandring, hver tredie eller fjerde Aar med Hvede, hvilken her geraader nok saavel som i Laalland, og fast bedre. Derved er bemeldte Agres Pris stegen saa kiendelig, at en Lod Jord, som

E e

Ao. 1720.

Ao. 1720. kostede 100 Slette-Daler, gielder nu 300 Rdr. ja ikke alene Stedet som de boer paa, men ogsaa nogle Ejere i omliggende Provinser, har af dem lært at benytte sig bedre af deres Jorder, baade til Tobaks-Plantning og anden fordeelig Sæd.

§. XI.

Endnu er til overs den fjerde Post af det Slags, som jeg i Begyndelsen sagde at have givet Anledning til at peuplere Danmark med en Blanding af fremmede Nationer og Folke-Færd, nemlig Herre-Skifte og Kongers saavel som Dronningers Indhentelse fra andre Lande, da begge Deele i Fordum Tiid har banet Veyen for mange Fremmede, særdeles af Tydsk Nation. Dog er denne Classe af Landets nye Beboere den mindste, i henseende til Personernes Tall, ligesom det er den største, hvad Anseelse og Velstand angaaer, thi de Personer som ved den Lejlighed ere her indkomne, bestaaer fornemmelig i adelige Familier med deres Bøttentere.

Naar *A. Hvitfeld* T. I. p. 147. giver nogen Beretning om den Danske Adels Herkomst, særdeles siden Waldemari I. Tiid, da siger hand blant andet saaledes: *Megen Adel er og hid indkommen i Riget fra Tydskland, som tilforn var beadlet der ude, efter at Kongerne raadede for Lante Venden og brugede i deres Tieneste fremmet Folk.* Til disse Ords Bestyrkelse vil jeg anføre nogle Exempler, skiont ikkuns faa af mange. Saaledes siger *Hvitf.* ib. p. 395. Ao. 1317. haver Margref Waldemar til Brandenburg og Lusitz udgivet sit aabne Brev, "at hand haver lovet *R. Erik*, at "alle de Riddere og Vasaller i Slaven og Tydskland, som have tient "*R. Erik* og hans Anhang i denne Krig imod hannem, skal hand "flye deres Gods igien, og forhandle hos andre Førster, at de skal "igien bekomme hvis Lehn-Gods de af dennem havde havt, og ikke "hindre dem derpaa. Ville disse ogsaa heller blive NB. hvor de ere "hendragne, og selge deres Gods, da maae de det gjøre, inden ti "Mar, og da ville vi forskaffe, at de som kiope skulle ude samme "Gods

"Guds med sig Frihed, som de der soldte det, aatte". Disse Ord vise, at ligesom R. Erik Mendered, efter foregaaende pag. 390 havde Ao. 1316. sendt 7000 Mand til Straalsunds Beleiring, under hans Marschalls Hermann von Glichen Commando, saa vare, den gang, mange Mecklenborske Pomerske og Brandenborske Adels-Mænd i Kongens Tieneste, og derved forbrød deres Lehn og andet Arve-Gods under Hertug Waldemar af Brandenburg, item at endskönt denne lovede at tage dem til Naade igien, saa troede de ikke alle Freden, men betingede sig heller det Vilkaar at kunde selge deres Tydske Lehn og Landgods, for at sette sig ned i Dannemark, hvilket venteligen ogsaa er skeet.

I det syv Aar lange Interegno, som fulgte efter R. Christophori II. bekiendte Skiebne, indkomme mange baade Holstenske og Wendiske Herrer i Dannemark, hvilke efter Hvitf. Klagemaal, p. 463. holdt ilde Huus, saasom Pants-Herrer. Særdeles var Grev Gerhard, Henrich og Johannes hvis beskikkede Lehns-Mænd brugede et fremmet Tungemaal og Holster Ret, men ikke den Danske. Saa ilde havde R. Christoph. holdet Huus, at alt Kronens Gods paa et par Slotte nær, var bleven forpantet og afstaaet til fremmede Grever og Herrer, hvorimod Kongens tvende Sønner, Ottho og Waldemar maate rømme Landet. Hine Panthavere indførde nu saadanne Folk, fornemmelig af Adels-Stand, som de kiendte og kunde betroede deres Slotte og Fæstninger, følgelig komme alle Kronens forlehninger i deres Hænder en Tidlang, og efter at Kong Waldemar Atterdag, omfider kom tilbage paa sin Fædrene-Throne, da varede det længe nok, førend han efter haanden fik alting tilbage i sin forrige Skik, som sees blant andet deraf, at de tvende Nationers Folk ofte holdt sinaa Feldt-Slag med hverandre, da de Tydske snart gjorde Udfald af deres faste Slotte, og overrumplede Land-Manden, snart denne dem igien, saasom Ao. 1343. da 300 Tydske i Sicalland, som nyligen havde brændt Kiøge, og fanget Hr. Boe Falk, samt slaget hans Folk ved flasse Mølle, strax efter bleve slagte af de Danske, som dræbte 300 Tydske paa Stedet, Hvitf. p. 480. Item at Albert von Osten 1346, holdt Slag til Kiøbenhavn, med den unge Mas-

qvard Schar og blev ham overlegen, idem, p. 493. At jeg en skal tale om, hvorledes det allerede tilforn var gaaet Grev Gerhardo Calvo selv, da hand i Randers blev overrumplet og dræbt af den Tydske Herremand Niels Ebbesen.

I Kong Erici Pomerani Tid, bleve ligeledes nogle Vendske Herremænd boesatte her til Lands, ikke allene ved Anledning af deres Krigs-Tjeneste, men ogsaa særdeles derved, at hand, efter Stændernes gientagne Klagemaal, indrømmede til Hertug Bugislaaf de Slotte Ryeborg, Hagenskov, og Hingyavel, item til Hertug Barmmin Naleholm og til Grev Witslaaf Rafusborg, hvilke des foruden fik fremmede Krigsfolk til Forsvar. Den gang mener man, som Hvitf. skriver p. 792, at det Stetinske Huus er bygget i Odense, og for got anseet, at Adelen skulle indflytte og boe i Kiøbstæderne, saa at det andet Folk maatte desto bedre holdes i Hertug Bugislafs Lydighed.

Under Kong Christophoro Bavaro, fik den Danske Noblesse en ny Tilvæxt af Beyeriske og andre Adelsmænd, som deels vare i hans Folgeskab fra Beyren, deels fik Tjeneste og Forlehninger under ham, hvorom *Hvitf.* siger p. 838. De Danske og Svenske lode ilde med ham, at hand havde saa mange Tydske i Gaarden, og fik dem Lehn, iblant, disse vare, efter samme Autors Ord, p. 841. de Pasberger og Poisecker. Andensteds finder man de Brockenhuuser, Skeler, Walkendorfer og flere at henregnes til samme Classe. Men af dem som i de forrige Kongers, særdeles siden K. Erich Mendeveds Tid, ofte findes nævnte i Danske Breves Underskrifter, ere adskillige endnu her florerende Familier, saasom Bulow, Devitz, Holst, Lützow, Wolch, Osten, Pentz Plesse, Putbusch, Direct og flere.

§. XII.

At med Kong Christiano I. nogle Tydske Familier skulle være fra Oldenborg indkomne, finder jeg vel ikke udtrykkelig, dog formo-

formodes at hand, ligesom sin Formand, har haft Anledning nok til at søge sig et Følgeskab af Landsmænd paa Reysen til et fremmet Land. Da Holsteen, ved denne Konge, kom under Dannemark igien, saa gav og dette Anledning til, at under de følgende Høyløflige Konger af det Oldenborgske Huus, ingen Forskiel er giort paa den Danske og den Holstenke Noblesses Afgang til Betieninger ved Hoffet og i Armeen. Ligeledes har den nærboende Mechlenborske Adel, deels ved sit ældgamle Slægt- og Svogerkskab med den Danske, deels ved tvende Høyspriselige Dronningers Indhentelse fra det Land, fundet nærmest Afgang til Dannemark, og der største deels giort god Lykke, saa velsom viist god Tjeneste og Troskab.

§. XIII.

Hidindtil har jeg anført en kort Historisk Opregnelse af de vigtigste og meest bekiendte Exempler paa fremmede Folkes Ankomst til Dannemark, og deres Blanding med vores Nation, ved Anledning af adskillige Tilfælde, saavidt som samme ere mig bekiendte. Hernæst har jeg lovet at anføre noget saadant, som henhører til Besvarelsen af det Høvet-Spørsmaal: Om det ogsaa er gavnligt for et Lands gamle og egentlige Indbyggere, at saadanne fremmede Nationer, udi mindre eller større Tal, nedlade sig blant dem, til Deelagtighed i samme Lands Fordeele.

Hertil svares nu først i Almindelighed dette, at da efter Salomons Meening og alle Tiders Forfarenhed, et Lands Styrke og en Konges Væberoeer paa Folkets Mængde, (hvilket bedst sees i Holland og flere Republikver af liden Udstrækning, men dog af stor Magt, Velstand og Stridbarhed, følgerig af den almindelige Hielp baade i Freds og Krigs Tiid) da kand bemeldte Slutning ikke tages i Tvivl, Cæteris paribus, eller saa fremt som ikke derhos indfinder sig noget Tilfælde af saadan ond Virkning, at den befrygtede Skade virkeligen veyer op imod det forventede Gavn.

Dernæst er mit andet almindelige Svar dette, at her forud maae afgjøres, enten de omtalte Colonister komme fra et Land og Folk, som er mere sleben, vittig og forfaren, end det Folk som de blande sig i, eller og, at det som er tværtimod haver Sted? Setter jeg det sidste Fald, nemlig at en mindre sleben Nation indblander sig i den som har bragt det vidre i Kundskab og Duellighed, da er Blandingen ikke strax gavnlig, i alle Hensigter, endskjønt den med Tiden kand blive det, nemlig da, naar jeg setter, at disse Nyeboere lære det Gode af deres bedre Naboer, eller forbedres i Omgang med dem, og sieder: hielpe dem med fælles Kræfter, men ikke, dersom de blive i deres slettere Tilstand, og forarge andre med sig selv, hvilket sidste kand have Sted, naar disse slette Gæster komme i saadan Mængde og med saadan Magt, at de spille Mæster i Landet. For Exempel: da de Barbariske Nationer Gothes, Vender, Longobarder og deres Lige, i det femte og siette Seculo, indtrængde sig i det polerte Italien, undertrykkede de Romere selv, forvirrede deres Sprog, forqvælede deres Bygninger, fordervede deres Smag paa Konster og Videnskaber, og altsaa formørkede Landets Lys, i steden for at lade sig selv oplyse derved. Eller og, da de Araber og Morer satte over fra Afrika til Spanien, og der spillede Mæster, baade over Kirken og Staten, fordervede de ældre polerte Romerske Colonier og indførde vel nogle Philosophiske Griller ved en Arabiske Oversættelse af Aristotelts Skrifter, men langt mere Blindhed og Overtroe ved Alkoranens Fabler, item Afriskansk Stolthed, Dovenkab, Bedragerie og Roberie.

§. XIV.

Men tvært imod denne Forandring fra det bedre til det verre, ved fremmede Nationers Blanding, settes her det muelige Fald, at en mere sleben og bedre oplyst Nation, ved Guds Styrelse, kommer ind i et Land af ringere Lys og Kundskab, og da er det nnegeteligt, at dette sidste, efter Haanden, seer sin Velfærd derved forbedret. Saadant Tilfælde er nu ikke allene mueligt, men ogsaa, efter alle Tidens Historie, virkelig i mange Exempler, af hvilke det første skal

skal være vore egne Nordiske Lande. Den gang Othin med sin Vandre-Stare af Aser eller Asiater fra Asgardia, kort for Christi Fødsels-Tiid, indtrængede sig i Dannemark, Sverrig og Norge, fandt hand disse Lande beboede af en ældre, Celtisk eller Skytisk Nation, dens Sæder fandt maaskee have været uskyldigere, ligesom de vare eenfoldigere og fredeligere end hine nykomne Afers; Thi da disse, efter Pompeji Magni Triumph over K. Mitridates, flygtede fra Ponto og de Asiatiske Egne, saa førde de med sig meget af de Grækers og Romeres slebne Leve-Maade, Kunst og Videnskab, tienlig, baade i Freds Tiid, til et mageligere Levnet, og i Krigs-Tiid, til bedre Forsvar. Derover sloge sig de Klogeste af Celterne til Afernes Parthi, og befandt sig vel derved, men de saa egensindige, som holdt hart ved deres gamle Sæder og Klæder, maatte tage deres Tilflugt til Fjeldene og de ringeste Egne, hvor deres Afkom endnu kiendes paa Finlapperne, som jeg udførligere har viist i Norges Naturlige Historie T. II. C. IX. pag. 356. seqv.

Udi andre Lande er det samme skeet, nemlig en Forandring til Forbedring, ved adskillige Nationers Vandringer, helst fra Sonden mod Norden og Vesten. Saaledes har de Phrygier, som eet af de ældste polerte Folk, ved deres Colonier først poleret Lybien og Grækenland fra Cadmi Tiid og derefter, ligeledes Grækerne Italien, men Italien Frankerig, Engelland og Tydskland. I dette sidste levede man, efter *Taciti* troværdige Beretning, *de moribus Germanorum*, ikke meget anderledes end Tartarerne eller Finlapperne endnu leve, nemlig ustadig, umagelig, og vankundig. Men da de Romere efterhaanden anlagde ved Rhinstrømmen og andensteds, deres Plante-Stæder eller Colonias, af hvilke visse Byer endnu bære det Navn Köln, saasom Köln am Rhein, Köln an der Spree, ic^o saa gav den Blanding efterhaanden Lejlighed til at slibe Sindet og forbedre Sæderne, forstaae ihenseende til det borgerlige Livs større Hielp, Magelighed, Fornøielse og Sikkerhed, thi at visse Laster der ved ogsaa have taget til, ligesom den Barbariske Eenfoldighed tog af, det tilstaaes gierne, og kunde ikke være andet, i Hedenskabet, som ikke havde noget tilstrækkeligt Antidotum eller Modgift til at

at afværge det Onde, som i flige Forandringer vil indsnige sig tillige.

Herved rinder mig i Sinde det sildigere Exempel af vore Danske-Nyeboere paa Grønland, ligesaa tienligt til min Setnings-Bestyrkelse. Vi have nu syv Danske Colonier paa Grønland, spørges her, om samme gjør Grønlænderne noget Gavn, da vil jeg, pro affirmativa, ikke strax beraabe mig paa det store Stæle-Gavn, at nogle Hundrede af disse arme Hedninger, ere blevne nogenledes oplyste om den sande Guds Væsen og Villie, samt døbte paa hans Navn, thi min Hensigt gaaer her egentligen allene til Statum civilem, og hvad som lader sig hentyde paa andre Europæiske eller allerede christelige Nationers Blanding. Jeg tilstaaer ogsaa, at dersom ikke Grønlænderne blive bedre Christne, end som en Deel af vore Matroser ere, hvilke ved Slagsmaal, Drukkenskab og anden medfølgende Lidelighed, mere forarge end opbygge dem, da har Grønlænderne os lidet at takke, for deres Daab og saa kaldte Christendom. Men alt dette at forbigaae, da meener jeg, det er for Resten ikke Grønlændernes Skade at vore Sø-og Haandværks-Folk nedsette sig iblant dem. Thi først fortrænges ingen, efterdi Landet er mere end stort nok, og kunde tage mod langt flere. For det andet kunde de ved Colonierne have den Fordeel, altid at affette deres Vare, og kiobe sig det Fornødne, som ellers maatte søges ved uvissere Lejlighed af et forbi seylende Skib. For det tredie kunde de lære, selv at anskaffe sig beqvemmere Redskab til Fiskerie og Jagt, følgelig at forbedre deres Næring. For det fjerde ventes, at de ved vore Folkes Exempel, vænne sig noget mere af med deres Flytning og Omflakken, foretagende sig hver et kortere District at befare, og saaledes bltve mere stadige, følgelig have bedre Gavn af deres Jordhytter, og legge sig efter at bygge dem til mere Bestandighed, end for een Vinter. Skulle Grønlænderne nogen Tid bltve et stadigt og boesiddende Folk, da kunde den store Næring af Hvalfisk-Fangsten, som saa mange europæiske Nationer nu tage fra dem, for den største og beste Deel, allervissfest falde i deres Lod, efterdi ingen, saa tidlig eller sildig om Aaret, kunde være paa Færde
som

som de, naar de med maadelige Skibe og Baade vare forsynede.

§. XV.

Men jeg maa komme fra dette Almindelige til noget særdeles, og fra hine Exempler, tage af Barbariske Folk i ældre eller nyere Tider, til noget nærmere og vissere. Naar jeg da, endnu een gang fremsætter forrige Spørgsmaal: Om det er got for et Lands gamle Indbyggere, at Folk af fremmet Nation nedlader sig iblant og omsider blandes med dem? Da svares atter: ja visseligen, med det Vilkaar, at de som tage Deel i Landets Gode, ere beqvemme til at forsøge dets Gode, og at bære dets Byrder i broderlig Samfund. Er vis unita fortior, eller den foreenede Kraft en større Kraft, saa kand det ikke feyle, at hvad som gør Selskabet folkertigere, gør det tillige fuldkommere og bedre. Setter jeg dertil dette, at Nyeboerne eller de Fremmede ere af saadant Folkefærd, som har noget Fortrin i Kunst og Videnskab, hvis Udbrødelse geraader flere til Gavn, da bliver Fordeelen endnu større og vissere. Er det Principium: perfice te ipsum, en naturlig og uskylldig Kierlighed's-Regel for hvert Lem i Selskabet, da bliver samme ogsaa det gandske Selskabs Regel, følgelig er den ingen forstandig Patriot, som seer surt paa en fremmet Nabo, allene fordi hand er fremmet og nyekommen, al den Stund at hand ikkun er af det Slags, som kand og vil tiene Kongen og Landet til Bestyrelse med det som hand har lært. (*)

Monne Rusland endnu være det samme som for 50 Aar siden? Forsarenhed siger nej. Baade hvad fredelige Konster, Riobmandskab og Fabriker, saa og hvad Krigs-Konst og Disciplin angaaer, da forbedres Rusland mere end dets Naboer nogen Tid ventede, og

Ff

viser

(*) Alle Slags Arbeid:re, særdeles Haandværks Folk fra fremmede Steder, som have underholdt dem i deres Barndom, ere en Binding for det Land hvor de komme i deres mandige Alder, da de strax kunde begynde at arbejde.

vifer Petri Alexii Ret til det Navn Peter den store, thi hans store Land, var fordum et lidet Land, betragtet Civiliter, eller ihenseende til dets borgerlige Kraft og Velsærd. Hvad var det da, som i dette Seculo har begyndt at giøre den Forandring? Sandelig det var Omfjorg for at indbyde fremmede Siæster, ikke just i stor Mængde, eller til Bonde-Arbeid, thi af det Slags ere ikke mange indkomne i Rusland, men Søe-og Land-Officerer, lærde Folk, Handels-Mænd, Kunstnere, Manufacturister og alle saadanne, som man haabede at have strax Tieneste og med Tiden gode Læringer af, blant Landets egne Børn. Mangen Nation, som ikke har Mangel paa Mennesker, har dog Mangel paa Lære-Mæstere. Der-som Polakkernes Grund-Love vare anderledes, eller og deres Konge havde Magt til at giøre det samme som man har gjort i Rusland, da blev det snart eet af Europæ mægtigste Lande, i steden for at det nu er tvært imod.

§. XVI.

Her til kommer fremdeles dette, at da det sande Ordsprog siger, *Cos acuit ferrum, homo hominem*, og da den ene Folkesærds naturlige Art og Egenkab, just ved sin Adskillighed, best sliber og skærper den anden, opvækker Emulation og setter ligesom en Fermentation i Sindet, hvilket kommer i mere Arbeid og Bevægelse, saa skeer det ikke selden, at nogle saa fremmede Borgere i en Bye eller saa saadanne Mæstere i et Laug, hvis de ere af et mere nærsomt eller stræbsomt Naturel, uformærkt drage flere til deres Efterfølgelse, opvække dem til mere Flid, og paa visse Maader nøde dem til at gaae saa langt som de ellers ikke gif paa egen Haand. Exempel her paa har man særdeles seet i London, siden den Tid at de mange Franske Refugiez af adskillige Professioner, der bleve boefatte, mod Enden af det forrige Seculo. Man har sagt mig for vist, at deres Fortrin i Tarvelighed og Arbeidsomhed, men særdeles deres Sparsomhed over den Time efter Maaltidet, da en Engelsk Haandværks-Karl vil spadserere og tage frie Luft, men den Franske bliver paa sit Værk-Stæd, har opvakt i Begyndelsen ja-lousie,

lousie, og siden en fornøden Efterfølgelse, hvis man ikke ville komme til kort eller staae tilbage paa den fælles Løbe-Bane. Jeg troer og forvist, at Engelsmandens Blod, som længe siden er en Blanding af adskillige fremmede Folkes Blod, har faaet en Samling af disse adskillige Folkes adskillige Egenheder, og just ved den Adskillighed, et slags fermentum, tam physicum quam morale. (*)

§. XVII.

En Ting er mig endnu tilovers, nemlig at besvare de Indbendinger, som maaskee kunde gøres herimod, og som man undertiden virkelig har hørt, nemlig, at bemeldte Blanding let kand forderve en Nations gamle Brug og Sæder, forvirre Religionen, forderve Sproget og endelig svække den patriotiske Troeskab og Nidkerhed for Fæderne-Landets Belsærd.

§. XVIII.

Til det første svarer jeg, at fremmede Sæder, Adfærd og Leve-Maade er noget Vilkaarligt, som staaer til enhver at antage eller forkaste alt eftersom det staaer ham an eller ikke. Er det noget ringere, skadeligere eller uanstændigere end vort eget, da sees ingen Fristelse til at udvælge det med vort eget Forkastelse, og man beskylder sig selv for en daarlig Letsindighed, i saadan Efterabelse. Derimod, hvis det sandelig er noget bedre, bestandigere, nytteligere, sparsommeligere eller mageligere, da vil jo sund Sands, at vi skulle

Ff 2

antage

(*) Monsr. VAN DER MONDE i sin *Essai sur la maniere de perfectionner l'espece humaine*, holder meget af adskillige Nationers Blanding ved Egteskab. Hand meener, at en Lydsk Fader med en Franssk Moder kunde gemeenligen vente skønnere Børn, end hvis en hver af dem havde ægtet en Person af sit eget Land. Grunden til det gamle Roms Herlighed setter hand der i, at Romerne ved Roy forskaffede sig fremmede Sabiniske Qvinder. Endogaa Forstanden skulle ved dette Middel merkelig stærkes. Her i følger denne Skribent Monsr. Buffons Grundsetning, men modsiges i de Göttingiske Anzeigen af Mar 1756. p. 1313.

antage og bruge det, uden at spørge videre efter Adkomsten. Naar vores Adeltige Ungdom reyser Udenlands, da er jo det beste som den burde bringe tilbage, en Efterretning, ikke just om det Allernyeste, men om det Allernyttigste og Fornuftigste, som forekommer i andre Nationers Brug, Levemaade og Huusholdning, hvilket i hvor fremmet det end er, bør være os kjærkommen. Jeg holder for, at een af de Ting, som hindre Fremgangen af Land-Væsenets og Deconomiens Kundskab i det kiære Norge, er den store Vanskelighed for Fremmede at tilkiøbe sig Eyendomme i Landet, formedelst Odels-Retten, som gjør ubis Besiddelse for en Fremmet, hvilken ellers ved sit Exempel, usormerket ville blive en nyttig Lære-Mæster for mange Naboer; thi disse adlyde langt snarere Exempler, end Love og Befalinger. Ikke langt fra Bergen havde Salig Oberst Prizier, for en Snees Aar eller længere, forskaffet sig Eyendom til en Bonde-Gaard, hvis Skov var gandske øde og forbugget. Hand freddede og snittede den saa vel, at den nu af alle med Forundring sees at være den tetteste og fortreffligste af lige Storhed paa nogle Mile. Af alle sine Naboer, blev hand i Begyndelsen udleet som en selvskog Tydsker, men omsider maatte man give ham Ret. Dog, jeg erindrer mig, at det ikke heller er alle Fremmede, som hos os beholde deres eget Lands Brug og Skik. Nogle ville heller træde over til os, end drage os til deres Efterfølgelse. Exempel sees paa en god deel Fabriqueurs og andre Haandværks-Mæstere, indkomne i de sidste Aaringer fra fremmede Lande, hvor de, efter egen Tilstaaelse, levede meget knappere og tarveligere end her, følgerigen ogsaa kunde gve bedre Kiøb. Hiemme toge de til takke med det allerfordødenste til Levnets Ophold. Her ville de ikke nøyes foruden Delicatesser, Lyst-Reiser, Frie-Manddag og hvad Kiøbenhavn's Leve-Maade fører med sig, saa at i Steden for man maatte have haabet, vore Danske skulle af dem have lært mere Sparsomhed og Arbejd-somhed, da lære de hellere af os Kræsenhed og Magelighed, magende det just derved saaledes, at vore Danske Mæstere vel kunde holde Kiøb med dem, hvilket ellers var unueligt, uden at efterfølge deres Lands Leve-Maade, saasom jeg nyligen har erindret dette om Arbej-derne i London af adskillig Nation. Slutningen bliver da til denne

Indvendingens Besvarelse: Jeg ønskede at i alle deslige nyttige Ting, de Fremmede ikke snarere rettede sig efter vores, end vi os efter deres Skik og Leve-Maade.

§. XIX.

At fremmet Folke-Færd kunde forvirre Indbyggernes Religions-Principia, synes en vigtigere Indvending, og derpaa svares først dette, at hvad os angaaer, da have de allerfleeste her indkommende Fremmede, felles Religions-Bekendelse med os, og ikke en tredie eller fjerde Deel kand siges at være saadanne, som vi kalde Dissenterende. Atter igjen blant disse, er ikke den halve Deel af saadanne Religions-Principiis, som sigte til at forvirre enten Kirken eller Staten, ved at gjøre sig fremmede Tilhængere. Om de Roman-Catholske, kand dette ikke negtes, og i Følge af den Indbildning, at uden for deres Kirke er ingen Salighed følgerig hver foregIVEN Kærtters Omvendelse, en Siæls Frelse fra Døden, item, at man til Guds Gæves Befordring, ikke just tør holde hvad som loves en Kærtter, i følge af dette Systemate, siger jeg, gøres vist nok høyligen behov, at vaage over dem og at forestille sig, at hvor man i protestantiske Lande, indrømmer dem een Finger bred, der ville de usenbarligen stræbe at indtrænge sig en Fodbred og langt længere, om mueligt. Men just derfor have vores Høypriselige Kongers Omhu sat saadanne nøye og stærke Grændser ved Loven og adskillige Rescripter, særdeles ved de som befale Børn af ulige Egteskab, at opdrages i den Evangeliske Lærdom, saa at jeg ikke seer, hvorledes de her til Lands, paa den Bøyn, ville komme ret vidt, lad være at deres Tal endogsaa var større end det er.

Angaaende de af den Reformeerte Kirke, da er mig ikke bekendt noget Exempel paa deres Tragten efter at gjøre Profelyter blant os, ja ikke at give mindste Anledning til nogen kirkelig Bævægelse. Dette maae dog nogle af vore velmeenende Theologi udi forrige Seculo have befrygtet, og af den Aarsag saa alvorlig fraraa-

det Antagelsen af de Franske Refugiez. Denne blev og derfor difficulteret og opsat saalænge, at det omsider var for sildig, efter at man i det Brandenburgske og andensteds, med største Fordeel havde modtaget de velhavende og beste Familier. De sildigere Indbyggelser og Tilladelser, som vidne om bedre Indsigt, have ikke haft og kunde ikke heller have nogen skadelig Virkning, naar Lovene efterleves. Doct. Heft. Gottf. Maasii Controvers med Sam. Andrea om det Spørgsmaal, enten den Lutherske eller Reformeerte Kirkes Lærdom stemmer bedst overeens med den høyeste Øvrigheds Magt og med den Lydighed som Undersaatterne ere samme skyldige, hvorom jeg in Annalibus ad an. 1690, har givet nogen Efterretning, synes mig at have været en overflødig Ordstrid, thi begge Deelene ville lige lidet undskyldes det fiende Ruds modtvillige Overtrædere, og naar nogle saadanne ere fundne paa begge Sider, da have disse forgrebet sig mod Øvrigheden, ikke saasom Lutheraner eller Reformeerte, men saasom Syndere og Daarer, hvilke ville have fulgt deres eget Sind, om endskjønt de havde været af en anden Religions Bektendelse, thi i slige Tilfælde handler man ikke altid efter sin egentlige Grundsetning, eller Systema, men efter visse Tilfælde.

§. XX.

Nu kommer jeg til den tredie Indvending mod fremmede Folkes Antagelse, nemlig at samme Land drage slette Følger efter sig, i Henseende til Landets eget Sprog at forderve og forplumpe med fremmede Ord, saaledes at det omsider bliver sig selv uligt, hvorimod det er anstændigere, at hvert Folk bevarer sit Tungemaal reent og rigtigt. Her til svarer jeg først dette, at andre Europæiske Sprog ere selv samme Vandheld underkaste, om det ogsaa skal regnes for et Vandheld, og ikke snarere noget som sigter til Sprogens Berigelse, formedelst fremmede Ord, hvilke efter nogen Tid's Forløb, ikke mere ere fremmede, naar hver Mand forstaaer dem, da de og kunde saasom naturaliserte, skrives med indenlandske Bogstaver

staver og Endelser. Vort gamle Danske Sprog findes nu ingen Steds uden paa Island, og ikke engang der, i sin fulde Reenhed, formedelst Handel med Danske og Tydske. Men om vt end kunde kalde det tilbage, da tænker jeg ikke, at det var ziirligere og ikke nær saa fuldstændigt som det nærværende Danske. Tingenes Mængde og Brug vorer hver Dag, følgerig Menniskernes Tanke. Billeder ligesaa, skulle nu Sprogene ikke beriges med saadanne Ord, som udtrykke Tankerne, da blev man uden Fornødenhed i en modtvillig Mangel, og hindrede sig selv fra at naae Sprogets Hoved-Pyemerk, som er at forstaae, og forstaaes. Engländerne, som i anden Henseende ere meget kræsne og sparsommelige over deres Naturalisations-Act at tilstaae de fremmede Folk og deres Sæder, gjøre sig ikke mindste Betænkning over at antage fremmede Ord. Just derfor have de eet af de allerrigeste og betydeligste Sprog. Blant dem findes mange saa kaldte Puritaner, af et andet Slags, men ikke hvad Sproget angaaer. Alt hvad dem fattes og de finde beqvemt i noget andet Sprog, særdeles Kunst-Ord til at udtrykke visse høye eller delicate Tanker, det antage de og giue det Borger-skab, var det end et grædsk Ord. De nyere Tydske Skribenters Kræsenhed i denne Henseende, og deres umaadelige Bemøelse for at bortkaste alle fremmede, skönt velbektendte Ord, og i deres Sted at smidde sig splinder nye, hvis Bemærkelse man endnu længe maae giette sig til, disse Tydske, siger jeg, udlees undertiden af deres egne Landsmænd, saasom naar de begynde at skrive Hör-Sahl, Bücher-Sahl, Lehr-Stuhl, Kunst-Richter &c. Paa samme Grund, nemlig for den fremmede Oprindelses Skyld, maatte de bortkaste mange hundrede flere Ord, og mig er sagt, at een har projecteret, i steden for Fenster, a Fenestra at skrive Tageleuchter, i steden for Closter, a Clauastro, Jungfern Zwinger &c. Er dette latterligt, saa siger jeg: Magis vel minus non variat Speciem.

Jeg meener da ikke, det er enten Skam eller Skade for et Sprog, at der i antages eet eller andet enkelt, men betydeligt Ord, af det Slags, som Brug og Bane noksom gjør bekiendt, og derhos beqvemt

beqvemt til Tankernes Udtryk. Men hvad jeg beklager og finder ligesaa daarligt som ufornodent, er, at man af fremmede Sprog laaner gandske Phraser og sammensatte Tale-Maader, hvilket ikke saa meget kommer fra fremmede Colonister, boende blant os, som fra fremmede Bøgers eller Avisers Oversættelse, Ord fra Ord, for Ex. Herren har indtaget sit Middags-Maaltid der og der. Fruen er kommen ned med en ung Søn, det affælede Lege-me skal begraves, Høyst samme begik sin Gebuhrts Dag &c. Dette Dansk som aabenbar bestrider og forderver Sprogets Idiotismum, duer slet intet, og er ikke bedre Dansk end Obscurorum virorum Latin, fortjener altsaa vel at lastes og rettes af vore Journalister.

En Ting er der, hvor i jeg ved denne Lejlighed tilstaaer, at vort Sprog fornærmes, i Aaledning af indkommende fremmede Folk, ikke hvad Reenheden, men hvad Brugen og Anseelsen angaaer, nemlig dette, at fordi vore hværvede Infanterie-Regimenter recruterer meest med Tydske Folk, saa er vore Krigs-Mænds Sprog, efterhaanden bleven Tydsk, og Armeen der i commanderet. Dette gjør ingen anden europiske Nation, end ikke den Hollandske, skjønt den ogsaa faaer sine fleeste Recruter fra Tydskland, men lader dem smukt lære de faae Commando Ord paa Hollandsk. Den hele Norske Armee, de Danske Cavallerie-Regimenter, saa og Land-Militien, retter sig efter de Tydske, hvilket er underligt nok, ligesom Monsr. Chardin, i sin *voyage en Perse*, siger, at Persianerne ikke commandere deres Armee paa Persisk, men paa Tyrkisk. Dette tænker jeg ikke gjør Perserne til desto bedre Soldater, efterdi Gloria rei militaris, med alt hvad dertil henhører, over alt passerer for at være Summa Gentium Gloria, hvis Contrarium falder tilbage paa Landets Folk, naar dets eget Sprog udelukkes fra den Brug. Dog dette underkastes vore Statisters nøyere Overvejelse, og fortjener den maaskee meere end man strax forestiller sig. Sat Sapiienti.

§. XXI.

Endelig moder endnu til Besvarelse, denne fjerde og sidste Indvending, at en Nations Blanding med fremmede Folk, kunde svække det Patriotiske Sindelag, eller Troskab og Nidkierhed for Fæderne Landets Belfærd. Dersom dette befandtes overeensstemmende med Forfaring, da maatte det regnes for een af de allerstaaeligste Virkninger, efterdi Kierlighed til Fæderne Landet, vist nok er saadan en god, og til almindelig Belfærd hensigtende Sinds-Bevægelse som den viise Skaber kiendeligen har indplantet i alle Mennesker, og sielden eller aldrig savnes nogensteds, endogsaa i de Lande, som Naturen har været mindst gunstig, ved sine Gavers Uddeelse. Giver jeg imidlertid Agt paa bemeldte Forfaring, saasom den beste Lære-Mæster, da siger den os just det som er tvert imod, eller, at det Folke-Færd, som fødes og fremkommier af en udlændisk Stamme, oversat til vort Land, og forplantet der i, slaaer ligesaa dybe og gode Herte-Rodder i den nye Jord, som nogen anden, ja undertiden frem for de Indenlandske. Om her i er nogen Forstik, hvad de første Stamme-Fædre angaaer, saa at den navnkundige Dulcis amor patriæ, hos dem har noget Fortrin, det lader jeg staae ved sit Værd, og hvis saa er, da laad derpaa hentydes det Ordsprog: Før sviger den Svorne end den Baarne. Men hvad Colonisternes Børn angaaer, da har jeg i mange Exempler kiendelig merket dette, at deres Patriotiske Sindelag mod Føde-Landet ikke allene ligner, mens endogsaa ofte overgaaer deres, som ere fremspirede af Landets ældste Indbyggere. Jeg kiender adskillige saadanne Mænd, som i Danmark ere fødte af Udenlandske Forældre, og nogle som i deres Barndom ere her indkomne og opdragne, hvilke dog intet eftergive Resten i Patriotiskab, ja undertiden gaaer videre der i, end mange andre, næsten ligesom det Sæde-Korn, der hentes fra en anden Egn, gemeentlig frugter best, og bevæger Bonden ofte til at forandre sin Sæd.

§. XXII.

Slutningen som drages her af, er denne, at en forstandig Patriot, ligesaa lidet som en god Christen, bør misunde den Fremmede som Guds Forsyn fører til os, al den stund det er saadan een, som baade kand og vil nære sig redeligen iblant os, bestyrke vort Selskab, bede og arbeide med os, samt i Nødsfald stride for os. Jorden er Herrens og al dens Fylde, hand vilde at Israel skulle elske den Fremmede, og ihukomme, at man selv havde været fremmet i Egypten. Af vore Lande, særdeles af Norge, Vester Nyland og Slesvig, udryse aarlig nogle Tusinde til Skibs, og det ikke af de Svageste og Eenfoldigste, som helst blive hjemme, men af de Allerstærkeste og munterste, som vilde friste Lykken i fremmede Riger eller Fjælvande. Af disse kommer maaskee den halve Deel omfider tilbage og fortærer i Alderdommen det som i Ungdommen er forbyrvet. Den anden halve Deel og maaskee flere, døer Udenlands. I deres Stæd indkomme aarlig nogle hundrede Udlændinge, og om der end kom flere, da vare de ey overflødige, naar det ikkun er saadanne, som efter min forrige Setning, due til almindelig Velfærd, og det borgerlig Selskabs Bestyrkelse.

